

КОЗАЦЬКІ ПРИЗВИЩА. У давнину **прізвищні назви** склалися мимовільно, стихійно, ніхто їх не творив спеціально. Запорозькі прізвиська надавалися в різні часи і з різних мотивів, але основа їх появи була одна й та сама – або *пам'ятний вчинок* людини, або *незвичайна подія* в її житті, або *особлива риса її характеру*, поведінки чи зовн. вигляду. В основу прізвищевих назв часто закладалися жарт, гумор, насмішка. Так, старий запорожець М.Корж розповідав, що своє прізвисько одержав тому, що, сходячи з могили Чортомлик, упав і скотився донизу, ніби корж. Малому на зріст козакові дали прізвисько Махина, великому – Малюта, неповороткому – Черепаха. Таких прізвиськ козак міг мати кілька. Нині ці прізвиська (уже прізвища) без прив'язки до ситуації, за якої їх дали тому чи ін. козакові, сприймаються емоційно нейтральними.

Прізвища в сучасному розумінні в основній масі стабілізувалися й закріпилися як офіційно-юридичні спадкові родинні найменування українців. Запорозька Січ була кузницею свіжих прізвищ, оскільки багато людей, які потрапляли туди, мали різні причини заховати від світу свої давні родові прізвища і взяти нові.

У прізвищних найменуваннях козаків широко відображена українська топонімія:

- Грицько Боярський, Павло Фастовець, Ігнат Зошутинець (з Ошутинець);
- **військові звання й назви посад козаків:** Матвій Асаул, Гринєць Рудий Сотник, Михайло Писар;
- **родинні чи ін. відношення козаків:** Фесько Топихин братанич, Мисько Петров сестринєць, Протас Лисого пасинок, Наум Чигиринчин муж, Семен Зінцев онук.

За доби козаччини з усіх країв стікалися до козаків представники інших народів, і їхня етнічна належність знайшла відображення у прізвищних найменуваннях. У визвольних війнах брало участь багато росіян, на що вказують такі прізвища, як: *Москаль* (так українці називали росіян), *Донець* (виходець з Донського козачого війська; див. Всевелике військо Донське), *Солдат* (той, хто служив у солдатських полках Рос. д-ви), *Болоховець*, *Торчанин* (вихідці з відповідних місцевостей). Разом з козацькими загонами, на українській землі завжди перебувало багато білорусів. Вони отримували прізвища *Литвин* (так українці називали в ті часи білорусів), *Биховець*, *Кричевець*, *Мозирянин*, *Пінчук*, *Туровець* та ін. (за назвою місцевості, з якої прибули).

Польський мовний компонент відображено переважно у прізвищах, що трапляються в старих правобережних полках: *Ляховчин, Адамович, Казимиренко, Полулях, Мазуренко* та ін. Деякі сучасні прізвища вказують на те, що їхні перші носії могли бути:

- представниками **балтійських країв** (Мерецький – з містечка Мереч, Вільня – за назвою річки в столиці Литви, чи Лотиш, Лотвишченко, які говорять самі за себе);
- **волохами й мунтянами** (Волошин, Мультяненко, Басарабей, Мирча, Пинтя, Радул та ін.);
- **сербами й болгарами** (Воксич, Милкович, Болгариненко, Думич, Сербин, Капнич, Іртач);
- **греками** (Грек, Заларій);
- **албанцями** (Арнаут; у той час албанців називали "арнаутами");
- угорцями (Венгерський, Ференценко, Угрин);
- чехами (Чехович, Цирулик, Жишка); німцями (Німець, Острогман, Цимерман);
- **шведами** (Швед);

- **євреями** (Перехрист, Лейба, Коган, Жидовкин, Зраїтель, Юдай);
- **циганами** (Циган, Циганчук);
- **вірменами** (Ормененко, Маджар),
- **грузинами** (Груксин, Іберець, Обиз, "обезами" здавна українці називали грузинів);
- **татарами, турками, ногайцями** (Басман, Котлубай, Татарчин, Турченко, Потурнак, Ногаєць);
- **чемерисами** (марійцями) (Чемерис);
- **черкесами** (Черкес, Оліферович).

Однак носіями таких прізвищ не обов'язково були представники неукр. національності: відомі випадки, коли Москалем або Прусом називали тих, хто з якихось причин побував у Росії чи Пруссії.

У словотвірному плані переважна більшість козац. прізвищних назв має патронімічний суфікс *-енко*. Прізвищних назв на *-ич* (*-ович, -евич, -инич*) – небагато, вони характерні для вихідців з Черкащини і Київщини (це були осередки козацтва, тут жило багато старих козаків, які мали особливі заслуги в козац. війську), цей суфікс надавав патронімічним утворенням відтінку пошани. Щоправда, поміж прізвищних імен на *-ич* є багато утворень від жін. імен: Варчич (Варка), Веклич (Векла), Домнич (Домна), Катрич (Катря), Настич (Настя) та ін. Крім згаданих, трапляються суфікси на *-ко, -еня, -ук*. Поміж козац. прізвищ є складні слова й лексикалізовані словосполучення типу Кривошапка, Непийвода, Сиротадобрий. Такі назви використовуються і в юрид. документах.

Трапляються прізвищні двоосновні давні слов'ян. імена та назви із запереченням не-: Нечай, Невгад, Ненад, Ненайда, Несин та ін.

Багато прізвищних назв – це субстантивовані присвійні прикметники із суфіксами *-ин* (*-ишин*), *-ов* (*-ев*).

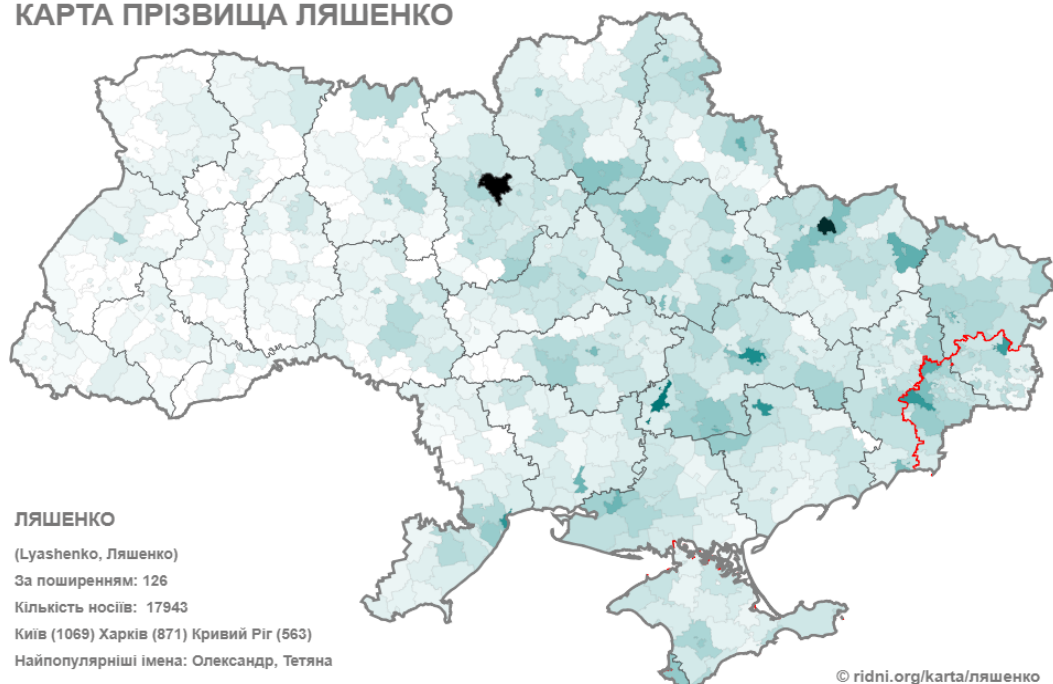
Та найчастіше у ролі прізвищних назв вживаються відносно-присвійні прикметники на *-ський* (*-зький, -цький*).

Карта поширення суфіксів прізвищ, 2013р.

Вони йшли на заміну описовим найменуванням типу Бахмат з Кропивной, Хома з Подварка, Іван Долган з Рокгинець.

КАРТА ПРІЗВИЩА ЛЯШЕНКО

Багато прізвищних назв утворені від одного кореня, це є виявом значних словотвірних можливостей української мови; напр.: Рудавчий, Руданенко, Руденко, Руденський, Руденченко, Руденчен, Руденький, Рудика, Рудик, Рудина, Рудиненко, Рудич, Рудкевич, Рудко, Рудковський, Рудненко, Рудницький, Рудниченко та ін.

Прізвищними назвами нерідко ставали **загальні назви професій** (Желізняк, Солодовик, Шаповал та ін.), **побутових речей** (Драбина, Куделя, Кухлик), **страв** (Каша, Куліш, Кулага) тощо.